

Wydawca:

Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju
ul. Nabelaka 15, lok. 1, 00-743 Warszawa
tel. 22 851-04-02, -03, -04, faks 22 851-04-00
e-mail: ine@ine-isd.org.pl, <http://www.ine-isd.org.pl>

Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju (InE) jest pozarządową organizacją typu think-tank powstałą w 1990 r. z inicjatywy kilku członków Polskiego Klubu Ekologicznego. InE zajmuje się promowaniem i wdrażaniem zasad oraz rozwiązań służących zrównoważonemu rozwojowi Polski, dążąc do jej proekologicznej restrukturyzacji. W swojej działalności kieruje się misją: budowania pozytywnych relacji między rozwojem społecznym i gospodarczym a ochroną środowiska oraz występowania w interesie obecnego i przyszłych pokoleń. Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju współpracuje z krajowym i europejskim ruchem pozarządowym. Instytut ma doświadczenie w tworzeniu strategii ekorozwoju wspólnie ze społecznościami lokalnymi – ich samorządami i partnerami społecznymi, ekologicznymi i partnerami otoczenia biznesu. Opracowania InE wykorzystują parlamentarzysty, administracja rządowa i samorządowa, naukowcy, studenci i uczniowie.

Instytucje i osoby pragnące wesprzeć działalność na rzecz ekorozwoju mogą dokonywać wpłat na konto: Bank PeKaO SA, II Oddział w Warszawie

Wpłaty w PLN: 92 1240 1024 1111 0000 0267 8197

Redakcja językowa: Kinga Jackl

Projekt graficzny: Joanna Chatizow i Leszek Kosmański – Wydawnictwo Wiatr s. c.

Skład komputerowy: Leszek Kosmański

Druk i oprawa: GRAFIX Centrum Poligrafii, ul. Bora Komorowskiego 24, 80-377 Gdańsk

© **Copyright by Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2015**

ISBN: 978-83-89495-88-4

Wydrukowano na papierze ekologicznym

Pilotażowy program niskowęglowego rozwoju powiatu starogardzkiego zrealizowany został w ramach projektu Dobry Klimat dla Powiatów przez:

INSTYTUT
NA RZECZ
EKOROZWOJU

COMMUNITY
ENERGY PLUS

We współpracy ze społeczeństwem i instytucjami powiatu starogardzkiego

Projekt „Dobry Klimat dla Powiatów” jest realizowany z udziałem środków instrumentu finansowego LIFE+ Komisji Europejskiej oraz dofinansowany ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Pilotażowy program niskowęglowego rozwoju powiatu starogardzkiego

ZESZYT GMINNY

czyli

syntetyczny przewodnik
po Pilotażowym programie
niskowęglowego rozwoju
powiatu starogardzkiego

Warszawa, czerwiec 2015

Spis treści

1. Wprowadzenie	3
2. Zagadnienia ogólne	4
2.1. Energetyka	4
2.2. Transport	5
2.3. Przedsiębiorczość	6
2.4. Tereny wiejskie, w tym leśne	6
2.5. Gospodarka komunalna, gospodarka odpadami, i zmiany w strukturze przestrzennej	7
3. Wybrane ważne działania dla realizacji PPNR w poszczególnych gminach	8
3.1. Bobowo	9
3.2. Czarna Woda	9
3.3. Kaliska	9
3.4. Lubichowo	10
3.5. Osiek	10
3.6. Osieczna	10
3.7. Skarszewy	11
3.8. Skórcz (gminy miejska)	11
3.9. Skórcz (gmina wiejska)	11
3.10. Smętowo Graniczne	11
3.11. Starogard Gdański (gmina miejska)	12
3.12. Starogard Gdański (gmina wiejska)	12
3.13. Zblewo	13
4. Udział gmin we wdrażaniu PPNR	14
5. Podsumowanie	15

1. Wprowadzenie

Zmiany klimatu mają charakter globalny, ale nie oznacza to, że rozwiązania i działania należy podejmować jedynie na forum międzynarodowym. Skutki zmian klimatu są odczuwalne lokalnie, wpływają na ludzi, gospodarkę i przyrodę. Działania lokalne w każdym mieście, w każdej gminie i wsi naszego globu mogą zwiększać skalę zmian klimatycznych lub ją zmniejszać. Stąd wynika potrzeba globalnych porozumień, aby podejmowane lokalnie aktywności dały wspólnie zadawalający efekt, służący obecnemu i przyszłemu pokoleniom.

Od 1990 roku Międzyrządowy Panel ds. Zmian Klimatu (IPCC)⁽¹⁾ co kilka lat publikuje raport pokazujący, jak kształtuje się zjawisko globalnego ocieplenia i jakie zagrożenia staną przed nami, jeżeli nie podejmiemy zdecydowanych działań. W piątym raporcie stwierdza się, że „w każdej z ostatnich trzech dekad na powierzchni Ziemi było cieplej niż w poprzedniej i jednocześnie cieplej niż w którejkolwiek z wcześniejszych dekad od 1850 roku”. W latach 1880–2012 średnia temperatura powierzchni Ziemi wzrosła o 0,85°C, **a rok 2014 był najcieplejszy od czasu rozpoczęcia pomiarów instrumentalnych, tj. od roku 1880**. Zgodnie z ostatnim raportem IPCC pewność co do tego, że działalność człowieka wpływa na obserwowane od połowy XX wieku ocieplenie klimatu, wynosi co najmniej 95%⁽²⁾.

Globalne zmiany klimatu stają się jednym z najpoważniejszych zagrożeń cywilizacji we współczesnym świecie. Postępujące ocieplenie kuli ziemskiej wpływa na gwałtowne zmiany pogody, powodując m.in. nasilenie zjawisk ekstremalnych – zarówno co do liczby, jak i skali. Zalicza się do nich: nawalne deszcze, huraganowe wiatry, nagłe fale upałów, powodzie, susze. Głównymi ich przyczynami, jak wynika z raportów Międzyrządowego Panelu ds. Zmian Klimatu, są emisje gazów cieplarnianych, zwłaszcza CO₂, oraz zmniejszanie się powierzchni terenów pokrytych roślinnością – przede wszystkim lasów. Społeczność międzynarodowa podejmuje starania o ograniczanie tych przyczyn, ale jak do tej pory bez oczekiwanych rezultatów. Potrzebne jest wzmoczenie wysiłków. **Dlatego tak ważne jest, aby do przeciwdziałania zmianom klimatu włączyły się społeczności lokalne** z całego świata i w ten sposób przyczyniły się do ograniczenia emisji gazów cieplarnianych i zachowania terenów zielonych. Teoretycznie im większy wysiłek będzie poczyniony w celu spowolnienia zmian klimatu, tym mniej będą potrzebne działania adaptacyjne do następstw tych zmian. Jednak w przypadku nadal postępującego procesu zmian klimatu coraz pilniejsze będzie adaptowanie się do jego skutków.

W tym celu, w ramach projektu „Dobry klimat dla powiatów”⁽³⁾ realizowanego przez Instytut na rzecz Ekorozwoju oraz partnerów: Związek Powiatów Polskich i Energy Community Plus z Kornwalii (Wielka Brytania), przygotowany został raport pt. „Pilotażowy program niskowęglowego rozwoju powiatu starogardzkiego (PPNR)”. Prace nad raportem trwały rok (czerwiec 2014 – czerwiec 2015) i dzięki współdziałaniu ze społecznością i władzami powiatu oraz gmin wchodzących w jego skład zaowocowały wypracowaniem strategii rozwoju, która – obok spełnienia celów gospodarczych i społecznych – pozwoli na **zbliżenie się do osiągnięcia redukcji emisji**

1. The Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) – organizacja składająca się z naukowców z całego świata, założona w 1988 r. przez dwie agendy ONZ: Światową Organizację Meteorologiczną (WMO) oraz Program Środowiskowy Organizacji Narodów Zjednoczonych (UNEP), analizuje prace badawcze i w postaci raportów dokonuje oceny ryzyka związanego z wpływem człowieka na zmiany klimatu. Ostatni, piąty raport został opublikowany (synteza) w 2014 roku.

2. A. Kardaś, *Podsumowując podsumowanie – V raport IPCC*, portal Nauka o klimacie, artykuł dostępny pod adresem <http://naukaoklimacie.pl/aktualnosci/podsumowujac-podsumowanie-v-raport-ipcc-64>

3. Więcej informacji o projekcie pod adresem <http://www.chronmyklimat.pl/projekty/dobry-klimat-dla-powiatow/wiadomosci>

gazów cieplarnianych o 20% w roku 2030 w stosunku do roku 2005. PPNR stanowi dobrą podstawę do ubiegania się o środki z budżetu UE na zadania służące jego realizacji. Niniejszy Zeszyt Gminny jest częścią ww. raportu i ma na celu **syntetyczne przedstawienie zapisów programowych zawartych w tym raporcie, jak również zwrócenie uwagi na specyficzne działania dotyczące poszczególnych gmin** położonych na terenie powiatu starogardzkiego.

2. Zagadnienia ogólne

2.1. Energetyka

Proponowane działania w ramach sektorów: przemysł, energetyka i gospodarka mieszkaniowa mają doprowadzić do redukcji emisji CO₂ w stosunku do roku 2005 o 21,9% w roku 2020 i o 25,9% w roku 2030.

Punktem wyjścia do rozwoju niskowęglowej energetyki w poszczególnych gminach powiatu starogardzkiego jest dokonanie aktualizacji założeń do planów zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe w kontekście Pilotażowego programu niskowęglowego rozwoju powiatu starogardzkiego. Jednocześnie niezbędne będzie **zintegrowanie ze sobą podstawowych dokumentów planistycznych i programowych** – jak wymienione założenia czy też dotyczących polityki rozwoju, polityki przestrzennej i środowiskowej – oraz zharmonizowanie ich z ogólną wizją powiatu o rozwoju niskowęglowym.

Krokiem w kierunku uporządkowania gospodarki energetycznej gmin, indywidualnie lub w powiązaniu z innym jednostkami samorządu terytorialnego powiatu, **będzie powołanie lokalnych specjalistów ds. energii.** Do ich zadań należeć będą:

- koordynacja działań na rzecz opracowania lub aktualizacji projektów założeń do planów zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe;
- organizacja przetargów, a następnie koordynacja działań związanych z opracowaniem audytów energetycznych;
- dokonywanie wspólnych zakupów energii u dostawców;
- bieżąca aktualizacja danych na temat zużycia energii na obszarze gminy;
- działania doradcze, edukacyjne i informacyjne.

Obszarami najwyższego zainteresowania poszczególnych gmin powinny być przede wszystkim:

- doprowadzenie do znaczącej poprawy efektywności energetycznej wraz z rozwojem energetyki odnawialnej w budynkach i obiektach publicznych;
- modernizacja oświetlenia w kierunku znacznej poprawy jego efektywności i skuteczności;
- stworzenie warunków do rozwoju energetyki odnawialnej zgodnie z posiadanymi zasobami i w nawiązaniu do lokalnych możliwości, w tym rozbudowa i modernizacja sieci dystrybucji energii elektrycznej;
- informowanie, edukowanie, wspieranie i zachęcanie gospodarstw domowych oraz przedsiębiorstw do znaczącej poprawy efektywności energetycznej, modernizacji źródeł ciepła i rozwoju rozproszonej energetyki odnawialnej, a w szczególności ruchu prosumenckiego.

2.2. Transport

Proponowane działania w ramach sektora transportu mają pozwolić, w stosunku do prognozy ostrzegawczej, na ograniczenie wzrostu emisji CO₂ w roku 2020 o ponad 20 tys. Mg i w roku 2030 o ponad 35 tys. Mg. Aby do roku 2020 znacznie ograniczyć emisje z transportu względem roku 2005, potrzebne są dwojakiego rodzaju działania:

- 1) ograniczenie emisji z już istniejącego transportu,
- 2) zapewnienie praktycznie bezemisyjnego wzrostu mobilności pasażerskiej i towarowej.

Promowanie niskoemisyjnego transportu w powiecie wymaga współdziałania poszczególnych samorządów, zarówno gmin, jak i powiatu, co powinno się przełożyć na następujące działania:

- Budowę obwodnicy Starogardu Gdańskiego, przy zwiększeniu wykorzystania dróg w mieście do celów transportu publicznego i rowerowego.
- Usprawnienie komunikacji zbiorowej w powiecie poprzez:
 - podjęcie współpracy starostwa powiatowego i gmin na jego terenie w zakresie organizacji przewozów użyteczności publicznej;
 - nadanie priorytetów w ruchu komunikacji publicznej, zwłaszcza w mieście Starogard Gdański;
 - nadanie wyraźnych priorytetów w zakresie kierunków przewozu oraz jakości ekologicznej taboru świadczącego usługi użyteczności publicznej.
- **Zwiększenie współdziałania z samorządem wojewódzkim** w zakresie transportu regionalnego w celu m.in.:
 - usprawnienia ruchu kolejowego między Starogardem Gdańskim a Trójmiastem przy okazji zbliżającego się zakończenia budowy Pomorskiej Kolei Metropolitalnej (PKM). Warto czynić starania, aby PKM stała się katalizatorem modernizacji oraz odbudowy kilku nitek dawno zlikwidowanych połączeń kolejowych, m.in. do Chojnic oraz Bytowa. Obecnie podróż koleją między Gdańskiem Głównym a Starogardem Gdańskim zajmuje według rozkładu od 50 do 70 minut, z przesiadką w Tczewie. Niezbędne jest wprowadzenie bezpośrednich połączeń kolejowych pomiędzy Starogardem Gdańskim i Trójmiastem w wymiarze od 2 do 3 par pociągów dziennie. Bezpośrednie połączenie zachęciłoby do rezygnacji z podróży samochodem;
 - elektryfikacji linii kolejowej przynajmniej do stacji Czersk (stacja położona tuż za granicą powiatu w kierunku Chojnic) i skierowania na linię efektywnych energetycznie pociągów elektrycznych.
- **Usprawnienie podróży niezmotoryzowanych** poprzez:
 - tworzenie stref ruchu pieszego;
 - tworzenie korytarzy ruchu rowerowego⁽⁴⁾ - w odległości do 3 km (5 km w Starogardzie Gdańskim) od każdej ważniejszej stacji kolejowej w powiecie;

4. Korytarz ruchu rowerowego oznacza: •Wytyczenie i oznakowanie tras rowerowych oraz budowę i inne roboty budowlane w zakresie dróg dla rowerów o utwardzonej nawierzchni, które umożliwiają bezpiecznie przemieszczanie się turysty oraz łączą miejsca kluczowe z punktu widzenia ruchu rowerowego (dworce kolejowe, autobusowe, parkingi, atrakcje turystyczne); •Budowę i montaż podstawowej infrastruktury towarzyszącej, tj. stojaków na rowery, wiat postojowych, wiat widokowych itp., oraz innych urządzeń niezbędnych do zapewnienia bezpiecznego przejazdu. Źródło: *Studium przebiegu głównego korytarza trasy rowerowej realizowanej w ramach działania V.2. PO RPW. PARP Styczeń 2009.*

- tworzenie stref ekologicznych bez możliwości wjazdu samochodem lub ze znacznymi ograniczeniami (np. za wysoką opłatą), z zachowaniem wyjątków dla mieszkańców i osób niepełnosprawnych;
- budowanie i promowanie zintegrowanego systemu ścieżek rowerowych w całym powiecie;
- program budowy chodników obejmujący wszystkie drogi w powiecie.
- **Promocję ekomotoryzacji** poprzez:
 - tworzenie infrastruktury i budowę własnej floty ekosamochodów;
 - wspieranie zakupu pojazdów ekologicznych przez przedsiębiorstwa komunalne (w szczególności komunikacji publicznej), firmy i osoby prywatne.
- Prowadzenie **wspólnej kampanii edukacyjno-informacyjnej** nt. negatywnego oddziaływania transportu samochodowego (jaki i promowania jazdy przyjaznej środowisku przyrodniczemu – tzw. *ecodriving*), korzyści płynących z transportu publicznego, a także znaczenia, jakie dla zdrowia ma poruszanie się rowerem czy pieszo.

2.3. Przedsiębiorczość

Ważne jest, aby władze gminne doceniały i wspierały **rozbudowę istniejących oraz powstawanie nowych firm działających na rzecz niskowęglowego rozwoju**, w szczególności w obszarach:

- wykonywania audytów energetycznych;
- projektowania w zakresie oszczędności energetycznej i energetyki odnawialnej;
- produkcji materiałów i urządzeń do poprawy efektywności energetycznej oraz rozwoju energetyki odnawialnej;
- wykonywania prac na rzecz poprawy efektywności energetycznej i instalowania obiektów energetyki odnawialnej;
- prowadzenia prac nadzorujących, modernizacyjnych czy naprawczych na rzecz poprawy efektywności energetycznej i instalacji urządzeń energetyki odnawialnej;
- świadczenia usług w zakresie transportu publicznego;
- świadczenia usług na rzecz transportu rowerowego;
- uprawy roślin energetycznych i ich przygotowania do celów produkcji energii;
- zagospodarowania odpadów na cele energetyczne;
- prowadzenia działalności turystycznej w zgodzie z zasadami turystyki zrównoważonej;
- doradztwa w zakresie produkcji niskowęglowej i takich usług;
- szkolnictwa ponadpodstawowego i edukacji w zakresie działań niskoemisyjnych w energetyce, turystyce, budownictwie, transporcie, rolnictwie i leśnictwie.

2.4. Tereny wiejskie, w tym leśne

Proponowane działania w ramach rolnictwa i zmiany w użytkowaniu terenów mają doprowadzić, w stosunku do prognozy ostrzegawczej, do ograniczenia wzrost emisji CO₂ w roku 2020 o niecałe 15 tys. Mg i w roku 2030 o ponad 23 tys. Mg, a także do poprawy zdolności pochłaniania CO₂ w wyniku zmiany w użytkowaniu terenów o po-

nad 36% w okresie 2005–2020 i ponad 65% w okresie 2005–2030. Znaczenie terenów wiejskich, rolnictwa i leśnictwa w lokalnych działaniach na rzecz gospodarki niskowęglowej jest istotne i powinno być wspierane przez władze gminne, w szczególności poprzez:

- dążenie do zatrzymania i powiększania zdolności absorpcji węgla w biomasie;
- efektywne (w sensie energetycznym i materiałowym) prowadzenie produkcji rolniczej i leśnej;
- promowanie pełnego wykorzystywania odpadów z produkcji rolniczej i przetwórstwa rolno-spożywczego na cele energetyczne;
- prowadzenie hodowli w sposób ograniczający emisję gazów cieplarnianych do atmosfery;
- rozwój biogazowni, w szczególności małych i mikrobiogazowni, co pozwoli na wykorzystanie odpadów z produkcji rolniczej oraz odchodów zwierzęcych do produkcji biogazu oraz skojarzonego wytwarzania ciepła i energii elektrycznej;
- zachęcanie rolników do działań prosumenckich;
- wykorzystywanie gruntów ugorowanych lub odłogowanych oraz nieużytków pod uprawę roślin energetycznych.

2.5. Gospodarka komunalna, gospodarka odpadami i zmiany w strukturze przestrzennej

Proponowane działania w ramach sektora gospodarki odpadami i oczyszczania ścieków mają pozwolić, w stosunku do prognozy ostrzegawczej, na ograniczenie wzrostu emisji gazów cieplarnianych w roku 2020 o 144 tys. Mg CO₂ eq i w roku 2030 o 170 tys. Mg CO₂ eq. Szczególna rola w rozwoju gospodarki niskowęglowej przypada władzom gminnym w obszarach takich, jak gospodarka komunalna, gospodarka odpadami czy też kształtowanie struktur przestrzennych. Dotyczy to przede wszystkim:

- prowadzenia kampanii na rzecz ograniczenia ilości odpadów konsumpcyjnych a także ich selektywnego zbierania, szkodliwości spalania odpadów w piecach domowych, wytwarzania i wykorzystania kompostu z kompostowników przydomowych;
- zacieśnienia współpracy gmin w obszarze gospodarki odpadami komunalnymi, w szczególności w ramach rozwoju instalacji do przetwarzania odpadów (np. Regionalnej Instalacji Przetwarzania Odpadów Komunalnych Stary Las, potencjalnej instalacji do przetwarzania paliw alternatywnych, instalacji do przetwarzania surowców wtórnych);
- wykorzystania odpadów komunalnych i osadu z oczyszczalni do produkcji energii;
- rozbudowy systemów kanalizacji sanitarnej (tam, gdzie jest to uzasadnione ekonomicznie) oraz budowy indywidualnych systemów oczyszczania ścieków w pozostałych obszarach;
- kształtowania efektywnych energetycznie i transportowo struktur przestrzennych (w szczególności chodzi o koncentrację funkcji mieszkaniowej, wydzielanie funkcji usług i produkcji, tworzenie rezerw na funkcje publiczne), a także dostępności energii, w tym ze źródeł niskoemisyjnych.

3. Wybrane ważne działania dla realizacji PPNR w poszczególnych gminach

Mapa powiatu starogardzkiego

3.1. Bobowo

- Bobowo leży w granicach „pasa wiatrowego” powiatu oraz sąsiaduje z autostradą A1, więc możliwe jest zlokalizowanie na terenie gminy inwestycji w OZE (wiatr, słońce), z uwzględnieniem lokalnie rozproszonej zabudowy.
- Wspieranie rozwoju małych biogazowni na terenach wykorzystywanych rolniczo.
- Promowanie rozwoju rolnictwa ekologicznego w szczególności nakierowanego na dostawę surowców do produkcji mrożonek w Skórczu (w ramach projektu „Niskoemisyjne Mrożonki”) oraz wódki w Starogardzie Gdańskim (w ramach projektu „Niskoemisyjna Wódka”).

3.2. Czarna Woda

- Gmina z aktywnym, rozwijającym się przemysłem drzewnym oraz tworzącym się klastrem drzewnym⁵⁾. Postulowane wykorzystanie odpadów tartacznych do celów energetycznych lub innych odpadów z produkcji drzewnej jako biomasy.
- Początek/koniec trasy turystycznej „Dolina Wdy” – możliwość bezkolizyjnego przeprowadzenia szlaku rowerowego od stacji kolejowej Czarna Woda do granicy gminy Osieczna. Pętla ekologicznego autobusu turystycznego łączącego stacje kolejowe Czarna Woda i Smętowo Graniczne przez Skórcz, Osieczną.
- Rozwój turystyki opartej na zasobach przyrodniczych z nastawieniem na turystykę niskoemisyjną – jako wyróżnik wypoczynku przyjaznego środowisku.
- Możliwe inwestycje w małe elektrownie wodne na rzece Wdzie (w tym modernizacja istniejących).
- Możliwy w przyszłości rozwój produkcji ogniw fotowoltaicznych, ponieważ jest to teren bogaty w piaski, położony blisko sandru Borów Tucholskich.
- Realizacja zalesień i zadrzewień, wzmacnianie odporności lasów oraz tworzenie leśnych korytarzy ekologicznych.
- Brak możliwości rozwoju dużych farm wiatrowych.

3.3. Kaliska

- Tworzenie miejsc kontrolowanych inwestycji w odnawialne źródła energii (wiatrowe i słoneczne) w okolicach linii kolejowej relacji Tczew–Chojnice, przy drodze krajowej nr 22.
- Jest to gmina charakteryzująca się jednym z najwyższych przyrostów zabudowy w powiecie, konieczne są tu aktywne działania w planowaniu przestrzennym, mające na celu hamowanie rozpraszania się zabudowy i tworzenie zwartej zabudowy o charakterze energooszczędnym.
- Energetyczne wykorzystanie biomasy.
- Rozwój turystyki opartej na zasobach przyrodniczych z nastawieniem na turystykę niskoemisyjną – jako wyróżnik wypoczynku przyjaznego środowisku.
- Realizacja zalesień i zadrzewień, wzmacnianie odporności lasów i tworzenie leśnych korytarzy ekologicznych.

5. Klastery przemysłowe to zlokalizowana w tym samym rejonie grupa przedsiębiorstw pochodzących z tego samego lub pokrewnych sektorów, a także instytucji i organizacji, powiązanych ze sobą siecią pionowych i poziomych zależności w celu osiągnięcia wspólnych korzyści.

3.4. Lubichowo

- Utrzymanie i wzmacnianie węzła przesiadkowego w Lubichowie na liniach komunikacji powiatowej: Starogard Gdański–Osieczna oraz Smętowo Graniczne–Zblewo.
- Lubichowo leży w granicach „pasa wiatrowego” powiatu, więc możliwe jest zlokalizowanie na terenie gminy inwestycji w OZE (wiatr, słońce).
- Wspieranie rozwoju małych biogazowni na terenach wykorzystywanych rolniczo.
- Promowanie rozwoju rolnictwa ekologicznego.
- Realizacja zalesień i zadrzewień, wzmacnianie odporności lasów i tworzenie leśnych korytarzy ekologicznych.
- Rozwój turystyki opartej na zasobach przyrodniczych z nastawieniem na turystykę niskoemisyjną – jako wyróżnik wypoczynku przyjaznego środowisku.
- Jest to gmina charakteryzująca się jednym z najwyższych przyrostów zabudowy w powiecie, konieczne są tu aktywne działania w planowaniu przestrzennym, mające na celu hamowanie rozpraszania się zabudowy i tworzenie zwartej zabudowy o charakterze energooszczędnym.

3.5. Osiek

- Gmina na turystycznym szlaku „Doliny Wdy”. Realizacja (najlepiej) bezkolizyjnej ścieżki rowerowej od granicy z gminą Smętowo Graniczne do granicy z Gminą Osieczna.
- Gmina predystynowana do realizacji przydomowych instalacji oczyszczania ścieków.
- Energetyczne wykorzystanie biomasy.
- Realizacja zalesień i zadrzewień, wzmacnianie odporności lasów i tworzenie leśnych korytarzy ekologicznych.
- Rozwój turystyki opartej na zasobach przyrodniczych z nastawieniem na turystykę niskoemisyjną – jako wyróżnik wypoczynku przyjaznego środowisku.
- Brak możliwości rozwoju dużych farm wiatrowych.

3.6. Osieczna

- Rozwój turystyki opartej na zasobach przyrodniczych z nastawieniem na turystykę niskoemisyjną – jako wyróżnik wypoczynku przyjaznego środowiska.
- Gmina na turystycznym szlaku „Doliny Wdy”. Realizacja (najlepiej) bezkolizyjnej ścieżki rowerowej od granicy z gminą Osiek do granicy z Czarną wodą.
- Serce turystycznej krainy bez spalin i hałasu – strefa ciszy i wypoczynku. Osieczna lub Ocypl jako „Białowieża” obszaru Natura 2000 „Sandr Wdy”, z zakazem ruchu pojazdów spalinowych. Ekologiczny autobus przejeżdża przez miejscowość, a mieszkańcy nie używają samochodów, albo używają samochodów elektrycznych (ewentualnie wszystkie samochody są pozostawiane poza miejscowością – nie ma tu ruchu drogowego, przejazdu tranzytowego).
- Możliwe ożywienie linii kolejowej relacji Szlachta–Lubichowo (w większości zlokalizowanej w gminie Osieczna), jako dodatkowej atrakcji turystycznej. Pociągi na biopaliwo lub biomasę albo drezyny ręczne.

- Gmina predestynowana do realizacji przydomowych instalacji oczyszczalni ścieków.
- Energetyczne wykorzystanie biomasy.
- Realizacja zalesień i zadrzewień, wzmacnianie odporności lasów i tworzenie leśnych korytarzy ekologicznych.
- Brak możliwości rozwoju dużych farm wiatrowych.

3.7. Skarszewy

- Wiodąca rola Ośrodka Doradztwa Rolniczego – może to być centrum biogazowe powiatu, w związku z tym większość inwestycji biogazowych może być realizowana w tej gminie (także ze względu na jej rolniczy charakter).
- Wdrożenie do realizacji w Zespole Szkół Rolniczych Centrum Kształcenia Praktycznego w Bolesławowie programu nauczania dodatkowego przedmiotu „Odnawialne źródła energii”, a także kształcenia w zawodzie technika urządzeń i systemów energetyki odnawialnej.
- Wsparcie dla ekologicznego rolnictwa nakierowanego na dostawę surowców do produkcji wódki w Starogardzie Gdańskim (w ramach projektu „Niskoemisyjna Wódka”).
- Rozbudowanie i zmodernizowanie sieci ciepłowniczej oraz modernizacja źródła ciepła w Skarszewach.

3.8. Skórcz (gmina miejska)

- Teren predysponowany do realizacji projektu „Niskoemisyjne mrozonki”, w tym modelowej biogazowni wykorzystującej odpady z produkcji spożywczej.
- Utrzymanie i wzmacnianie węzła przesiadkowego dla linii autobusowych komunikacji powiatowej z kierunków Starogard Gdański, Zblewo, Smętowo Graniczne i Osiek.

3.9. Skórcz (gmina wiejska)

- Wsparcie dla ekologicznego rolnictwa nakierowanego na dostawę surowców do produkcji mrozonek w Skórczu (w ramach projektu „Niskoemisyjne Mrozonki”).
- Realizacja zalesień i zadrzewień, wzmacnianie odporności lasów oraz tworzenie leśnych korytarzy ekologicznych.
- Rozwój turystyki opartej na zasobach przyrodniczych z nastawieniem na turystykę niskoemisyjną – jako wyróżnik wypoczynku przyjaznego środowisku.

3.10. Smętowo Graniczne

- Miejsce realizacji inwestycji w OZE (wiatr i słońce) na terenach przy autostradzie A2 (głównie przy węźle drogowym Smętowo) oraz przy linii kolejowej Tczew–Bydgoszcz.
- Początek trasy turystycznej „Dolina Wdy” – konieczność (najlepiej) bezkolizyjnego przeprowadzenia szlaku rowerowego od stacji kolejowej Smętowo Graniczne do granicy gminy Osiek.
- Początek trasy ekologicznego autobusu turystycznego łączącego stacje kolejowe Smętowo Graniczne i Czarna Woda przez Skórcz i Osieczną.

- Rozwój turystyki opartej na zasobach przyrodniczych z nastawieniem na turystykę niskoemisyjną – jako wyróżnik wypoczynku przyjaznego środowisku.
- Realizacja zalesień i zadrzewień, wzmacnianie odporności lasów i tworzenie leśnych korytarzy ekologicznych.

3.11. Starogard Gdański (gmina miejska)

- Powołanie, wspólnie z ośrodkami akademickimi i naukowymi Trójmiasta, centrum zajmującego się lokalnym niskoemisyjnym rozwojem wraz programem badawczo-rozwojowym i jego implementacją (centrum doskonałości).
- Stworzenie korytarzy ruchu komunikacji miejskiej w Starogardzie Gdańskim.
- Uprzywilejowanie komunikacji miejskiej – korytarz komunikacji miejskiej północ–południe (ulice Hallera, Kanałowa, Tczewska, Sobieskiego, Jana Pawła II) i korytarz wschód–zachód (ulica Kościuszki). Komunikacja miejska zarówno lokalna, jak i powiatowa.
- Stworzenie strefy priorytetowego ruchu pieszego w Starogardzie Gdańskim (500 metrów od rynku staromiejskiego) i korytarzy ruchu pieszego w ważnych kierunkach (m.in. dworca PKP, Zakładów Farmaceutycznych Polpharma SA.) – do 1,5 km od rynku.
- Węzeł przesiadkowy Starogard Gdański – integracja stacji kolejowej i przystanku PKS oraz komunikacji miejskiej w okolicach obecnej stacji kolejowej w mieście.
- Gminy wiejska i miejska Starogard Gdański powinny stworzyć wspólną ofertę komunikacji zbiorowej.
- Stworzenie korytarzy ruchu rowerowego⁽⁴⁾ w Starogardzie Gdańskim – w odległości do 5 km od stacji kolejowej w Starogardzie Gdańskim.
- Budowa obwodnicy drogowej miasta.
- Dalsze działania w zakresie priorytetów dla komunikacji zbiorowej wymagają szczegółowych opracowań sporządzonych na poziomie miasta, jak np. polityka parkingowa.
- Wykorzystanie nadmiarowego ciepła do produkcji chłodu, a także znaczna rozbudowa sieci ciepłowniczej w mieście, tzn. zwiększenie liczby obiektów do niej przyłączonych.
- Możliwe inwestycje w małe elektrownie wodne na rzece Wierzycy.
- Stworzenie „Strefy Ekonomicznej Gospodarki Zamkniętego Cyklu” w oparciu o tereny przemysłowe w mieście.

3.12. Starogard Gdański (gmina wiejska)

- Rozwój, zwłaszcza w północnej części gminy, inwestycji biogazowych w małej skali pod kierunkiem Ośrodka Doradztwa Rolniczego.
- Tworzenie miejsc kontrolowanych inwestycji w odnawialne źródła energii (wiatrowe i słoneczne) w okolicach linii kolejowej Tczew–Chojnice, przy drodze krajowej nr 22 oraz przy autostradzie A1.
- Możliwe inwestycje w małe elektrownie wodne na rzece Wierzycy płynącej przez gminę (miejscowości: Kręski Młyn, Owidz, Klonówka).
- Gminy wiejska i miejska Starogard Gdański powinny stworzyć wspólną ofertę komunikacji zbiorowej.

- W gminie zlokalizowany jest Zakład Utylizacji Odpadów Komunalnych Stary Las. Kontynuacja dotychczasowych działań w zakresie rozbudowy i modernizacji zakładu, tj. budowy instalacji biologicznego przetwarzania odpadów, rozbudowy i doposażenia sortowni odpadów oraz budowy instalacji do energetycznego wykorzystania biogazu. Rozwój powinien iść w kierunku modelowej biogazowni wykorzystującej odpady komunalne i, jeśli to będzie możliwe, dostarczającej biogaz do samochodów oraz ciepło do części miasta (zamiast elektrociepłowni na węgiel).
- Możliwe wykorzystanie nadmiarowego ciepła z gminy miejskiej do produkcji warzyw w warunkach szklarniowych (w okolicach Jabłowa), budowy „rajskiej wyspy”⁽⁶⁾ (Owidz).
- Wsparcie dla ekologicznego rolnictwa nakierowanego na dostawę surowców do produkcji wódki w Starogardzie Gdańskim (w ramach projektu „Niskoemisyjna Wódka”) – w miejscowości Jabłowo jest elewator zbożowy, który powinien mieć swój własny podprojekt niskoemisyjny w ramach tego flagowego projektu PPNR.

3.13. Zblewo

- Węzeł komunikacji zbiorowej dla linii komunikacji powiatowej Starogard Gdański–Czarna Woda oraz Zblewo–Smętowo Graniczne/Osiek.
- Tworzenie miejsc do inwestowania w odnawialne źródła energii (wiatrowe i słoneczne) w okolicach linii kolejowej Tczew–Chojnice, przy drodze krajowej nr 22.
- Zblewo leży w granicach „pasa wiatrowego” powiatu, więc możliwe jest zlokalizowanie inwestycji w OZE także poza miejscem wymienionym powyżej.
- Jest to gmina charakteryzująca się jednym z najwyższych przyrostów zabudowy w powiecie, konieczne są tu aktywne działania w planowaniu przestrzennym, mające na celu hamowanie rozpraszania się zabudowy i tworzenie zwartej zabudowy o charakterze energooszczędnym.
- Ważnym zadaniem jest kontynuacja budowy biogazowni w Kleszczewie Kościerskim o mocy 1,89 MW, gdyż inwestycja ta umożliwiłaby zagospodarowanie odchodów zwierzęcych (w szczególności gnojowicy z pobliskiej fermy trzody chlewnej) i innych odpadów rolniczych, a także wpłynęłaby na rozwój upraw roślin z przeznaczeniem na potrzebne substraty.
- Realizacja zalesień i zadrzewień, wzmacnianie odporności lasów i tworzenie leśnych korytarzy ekologicznych.
- Rozwój turystyki opartej na zasobach przyrodniczych z nastawieniem na turystykę niskoemisyjną – jako wyróżnik wypoczynku przyjaznego środowisku.

6. W celu wykorzystania nadmiarowego ciepła warto rozważyć możliwość stworzenia rajskiej wyspy, czyli namiastki warunków tropikalnych. Przykładowa inwestycja tego typu zlokalizowana jest 60 km od Berlina i mieści się w hangarze o powierzchni 66 tys. m². Jednocześnie może tam wypoczywać 8 tys. gości. Pod kopułą panuje przez cały rok temperatura ok. 27°C. Przestrzeń hangaru jest podzielona na kilka stref: „morze południowe” (akwen o powierzchni równej czterem basenom o wymiarach olimpijskich z wodą o temperaturze 28°C i z osobną piaszczystą plażą), mniejsza laguna (woda o temperaturze 32°C), tropikalna dżungla o powierzchni 10 tys. m² (ponad pięćset gatunków roślin, głównie z obszaru Południowej Azji, wodospad i bagna). Całości dopełniają restauracje, bary i sklepiki ulokowane w domkach stylizowanych m.in. na tajski, polinezyjski i balijski. Noc można spędzić np. w namiocie lub na leżaku na plaży.

4. Udział gmin we wdrażaniu PPNR

Doprowadzenie do realizacji Pilotażowego programu niskowęglowego rozwoju wymaga szerokiego i długofalowego współdziałania władz gminnych i powiatowych z organizacjami społecznymi i przedsiębiorcami. Dlatego tak ważne jest **uznanie, że PPNR jest szansą dla wszystkich gmin**, a ich społeczności mogą skorzystać na jego realizacji, aby poszczególne gminy – w wyniku dyskusji na forum rady gminy i rozmów z mieszkańcami – podpisały porozumienie o wieloletniej współpracy na rzecz Zielonego Kociewia 2030 (ZK2030), a następnie aktywnie uczestniczyły w pracach konsorcjum zajmującego się wdrażaniem PPNR, zarówno przygotowując plan działania, jak i angażując się w jego realizację. Jednocześnie niezbędne będzie podjęcie szeroko zakrojonych działań, aby uświadomić lokalnej społeczności powody rozpoczęcia transformacji energetycznej poprzez powiązanie działań edukacyjnych z zakresu ochrony i adaptacji do zmian klimatu z wymogami gospodarczymi i ekologicznymi. W szczególności, jak to napisano w PPNR, niezbędne będzie podkreślanie, że rozwój niskowęglowy przyniesie:

- przestawienie na innowacyjną drogę rozwoju;
- zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego i ograniczenie ryzyka wyłączeń prądu (znacząca poprawa jakości usług energetycznych);
- ograniczenie wzrostu cen energii i przyczynienie się do zmniejszenia jej kosztów poprzez stosowanie nowych (inteligentnych) technologii;
- otwarcie drogi do generowania własnej energii i przechodzenie na prosumenckie wytwarzanie energii i zarządzanie nią;
- nowe miejsca pracy i zachętę do nowych działań;
- odmianę obrazu powiatu i nadanie mu nowego profilu;
- odwrócenie negatywnych trendów społecznych;
- poprawę jakości życia mieszkańców.

5. Podsumowanie

Jak napisano w zakończeniu Pilotażowego programu niskowęglowego rozwoju, program niskoemisyjnej gospodarki jest trudny do realizacji. Każde przedsięwzięcie wykraczające poza rutynę budzi obawę niepowodzenia. Doświadczenia bardzo wielu władz i społeczności lokalnych w Europie wskazują jednak, że podjęcie decyzji o uruchomieniu działań na rzecz niskowęglowej gospodarki jest opłacalne, a ryzyko niepewności efektu – niezbyt duże. Jak wynika z przedstawionego zarysu, **każda gmina powiatu starogardzkiego ma swoją część do realizacji**. Jedne z tych zadań są większe, inne wydają się mniejsze, choć wcale nie są łatwiejsze do przeprowadzenia. Wymagają decyzji, stworzenia programu, znalezienia środków, ale przede wszystkim uzyskania akceptacji społecznej i poparcia.

Specyfiką przedstawionych działań jest ich gminny co do skali zakres, ale również powiatowy charakter. Ten drugi element skłania do wspólnotowego myślenia o rozwoju oraz integracji działań. Wszystkie te cechy stanowią o tym, że realizacja PPNR to wyzwanie społeczne, ekonomiczne i polityczne. Wyzwanie warte podjęcia w imię odpowiedzialności i solidarności z przyszłymi pokoleniami mieszkańców powiatu starogardzkiego.

O projekcie „Dobry Klimat dla Powiatów”

Pilotażowy program niskowęglowego rozwoju powiatu starogardzkiego powstał w ramach trwającego od września 2010 roku projektu „Dobry Klimat dla Powiatów”. Jest on finansowany ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz instrumentu finansowego Komisji Europejskiej LIFE+. Projekt został stworzony w odpowiedzi na rodzącą się pilną potrzebę włączenia władz samorządowych i lokalnych społeczności w działania na rzecz ochrony klimatu oraz adaptacji do jego zmian. Dlatego tak ważna jest praca łącząca w sobie edukację, informację i konsultacje na poziomie lokalnych jednostek administracyjnych, a głównym celem stała się aktywizacja władz samorządowych, lokalnych instytucji, otoczenia biznesowego, lokalnych liderów oraz mieszkańców w zakresie ochrony klimatu i adaptacji do jego zmian związanych z globalnym ociepleniem.

W efekcie przeprowadzonych działań do projektu przystąpiło 115 powiatów z całej Polski, z których część podpisała deklarację „Dobry Klimat dla Powiatów”. W procesie rekrutacji pozyskano ponadto 100 osób Lokalnych Inicjatorów Społeczeństwa Obywatelskiego (LISO) oraz 12 Moderatorów Debat Klimatycznych (MDK). LISO, do chwili obecnej nie tylko aktywnie uczestniczą w działaniach przewidzianych w projekcie, ale z racji posiadanych kompetencji i poglądów są ambasadorami idei projektu DOKLIP.

W ramach projektu przeprowadzono m.in. 90 lokalnych powiatowych debat klimatycznych, 16 regionalnych konferencji klimatycznych, a klamrą spinającą całość projektu stały się ogólnopolskie konferencje klimatyczne, z których pierwsza miała miejsce pod koniec drugiego roku trwania projektu, a druga podsumowująca cały projekt w maju 2015 r.

Efektom projektu jest również kilkanaście publikacji, które mają nie tylko charakter edukacyjny, ale część z nich stanowi podsumowanie działań. Do pierwszych należy zaliczyć „Powiatowy poradnik klimatyczny”, którego celem było z jednej strony przybliżenie zagadnień związanych z klimatem, z drugiej uświadomienie, jakie korzyści dla lokalnych gospodarek niosą działania na rzecz jego ochrony. Publikacją mającą nie tylko walor edukacyjny, ale również podsumowujący jest Pilotażowy program niskowęglowego rozwoju powiatu starogardzkiego. Do takich zaliczyć należy m.in. broszury zawierające porównanie – liczonego w trzyletnim odstępie – śladu węglowego dla trzech powiatów i dwóch miast na prawach powiatu. Wkrótce ukaże się również raport zamykający działania projektowe, którego ważną częścią będzie podsumowanie badań socjologicznych, których celem było określenie poziomu świadomości wybranych reprezentantów powiatu (decydenci, mieszkańcy) w zakresie potrzeb ochrony klimatu i adaptacji do jego zmian, a także rozpoznanie skali działań podejmowanych na rzecz ochrony klimatu przez dany powiat w czasie wykonywania projektu.

W ramach projektu powstał również film „Tydzień z dobrym klimatem”, który jest zapisem podróży po Polsce, podczas której odwiedzaliśmy miejsca, gdzie powstały obiekty sprzyjające redukcji emisji gazów cieplarnianych.

Serdecznie zapraszamy do zapoznania się ze szczegółami projektu „Dobry Klimat dla Powiatów” na stronach www.chronyklimat.pl/doklip. Znajdą tam Państwo szczegółowe informacje na temat jego przebiegu, materiały i prezentacje wykorzystane w czasie jego trwania oraz wszystkie publikacje z nim związane.

Podmioty realizujące projekt Dobry Klimat dla powiatów w ramach którego powstał Pilotażowy program niskowęglowego rozwoju powiatu starogardzkiego:

INSTYTUT
NA RZECZ
EKOROZWOJU

Instytut na rzecz Ekorozwoju (InE) jest fundacją działająca od 25 lat na rzecz zrównoważonego rozwoju. Jednym z kierunków działań InE jest

propagowanie idei gospodarki niskoemisyjnej, m.in. przez aktywne wspieranie lokalnych inicjatyw w nią się wpisujących. Pilotażowy program niskowęglowego rozwoju powiatu starogardzkiego to efekt doświadczenia i wiedzy fundacji, zdobywanych w ramach innych projektów prowadzonych dla i z samorządami w Polsce, przy współudziale lokalnej społeczności. Obejmują one m.in.:

- opracowania strategicznych ocen oddziaływania na środowisko strategii, planów i programów;
- tworzenie dokumentów strategicznych i programowych, np. strategii rozwoju dla gmin i powiatów, programy ochrony środowiska, plany gospodarki niskoemisyjnej;
- analizy z zakresu polityki klimatycznej, ekologicznej oraz wpływu polityk na zrównoważony rozwój;
- moderacji i prowadzenia procesów konsultacji społecznych, narad obywatelskich, warsztatów konsultacyjnych;
- szkoleń i e-szkolenia z zakresu ochrony środowiska m.in: ochrona i adaptacja do zmian klimatu, energooszczędne budownictwo, turystyka ekologiczna, odnawialne źródła energii, zrównoważony transport;
- edukacji ekologicznej – lekcje dla szkół, gimnazjów, liceów, wykłady akademickie, konkursy.

Związek Powiatów Polskich (ZPP) jest członkiem: Rady Gmin i Regionów Europy (CEMR), Polskiego Komitetu Współpracy z Komitetem Regionów UE, a jego przedstawiciele uczestniczą w pracach stałego Zespołu do spraw Infrastruktury,

Rozwoju Lokalnego, Polityki Regionalnej oraz Środowiska Komisji Wspólnej Rządu i Samorządu Terytorialnego. ZPP ubiega się również o członkostwo w Europejskiej Sieci Samorządów Lokalnych. Związek prowadzi działalność doradczą i konsultacyjną związaną z wszystkimi zagadnieniami dotyczącymi samorządu, szczególnie powiatowego.

COMMUNITY
ENERGY PLUS

Community Energy Plus (CEP) to wielokrotnie nagradzana organizacja społeczna oraz spółka z ograniczoną odpowiedzialnością założona w kwietniu 1998 roku. CEP współpracuje z licznymi partnerami lokalnymi w celu ograniczenia zmian klimatu, promocji zrównoważonego rozwoju oraz zmniejszenia ubóstwa energetycznego.

CEP to lokalny punkt kontaktowy organizacji Energy Advice South West, która rozpowszechnia programy Energy Saving Trust w regionie Południowo-Wschodniej Anglii.

Dziś już niemal nikt nie wątpi, że to działalność człowieka, spalającego co roku ogromne ilości paliw kopalnych, jest główną przyczyną zmian klimatu Ziemi. Nasilenie się tego procesu będzie powodować coraz większe, katastrofalne skutki dla całej społeczności ludzkiej oraz dla różnorodności biologicznej. Również w naszym kraju ujemne skutki zmian klimatu będą znacznie większe od zmian pozytywnych. Konieczne jest zatem podejmowanie wszelkich możliwych działań mających na celu zmniejszenie zużycia paliw kopalnych oraz adaptację do nieuniknionych zmian klimatu naszej planety.

W tym aspekcie z **wielkim uznaniem należy przyjąć inicjatywę władz powiatu starogardzkiego, aby stworzyć wieloletni program niskowęglowego rozwoju regionu.** Jest to pierwszy tego rodzaju program w Polsce. Jego realizacja powinna prowadzić do zmniejszenia zużycia węgla i paliw transportowych na terenie powiatu przy jednoczesnym zwiększeniu absorpcji dwutlenku węgla przez przyrodę, co w sumie spowoduje zmniejszenie emisji CO₂ i innych gazów cieplarnianych.

Warto podkreślić, że działania opisane w programie są w pełni zgodne z nadrzędną, konstytucyjną zasadą rozwoju zrównoważonego i prowadzić będą do racjonalizacji gospodarowania, wzrostu liczby miejsc pracy i poprawy stanu środowiska, a przez to do poprawy komfortu życia i dobrobytu obywateli. W mojej opinii przedstawiony program stanowi znakomitą bazę dla wielu konkretnych działań władz samorządowych oraz inicjatyw obywatelskich w skali powiatu, gminy czy pojedynczych gospodarstw domowych.

Nie bez znaczenia jest fakt, że w nowej perspektywie finansowej (lata 2014–2020) Unia Europejska przeznaczyła znaczne środki dla Polski na działania związane z tworzeniem gospodarki niskowęglowej. Posiadanie przez powiat starogardzki konkretnego programu w tym zakresie bardzo ułatwi dostęp do tych środków.

Należy życzyć, aby ta ambitna inicjatywa została dobrze przyjęta przez społeczeństwo powiatu oraz władze wszystkich gmin i aby w jak największym stopniu została zrealizowana.

Prof. dr hab. inż. Maciej Nowicki

*Były dwukrotny Minister Środowiska
Były prezes Fundacji „EkoFundusz”*

Zrównoważony rozwój nie może być pustym hasłem. Planując przyszłość naszych małych Ojczyzn, musimy spoglądać na długofalowe skutki naszych dzisiejszych działań, w tym skutki związane ze środowiskiem. Zawarty w niniejszym opracowaniu Pilotażowy program niskowęglowego rozwoju powiatu starogardzkiego spełnia ten warunek, **a filozofia leżąca u jego podstaw oraz metodologia jego opracowywania mogą stanowić cenną inspirację dla powiatów, które również chcą podążać drogą niskowęglowego rozwoju.**

Ludwik Węgrzyn

*Prezes Związku Powiatów Polskich
Starosta Bocheński*